

KAATUUKO TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄ?

J P Roos: *Sosiaalipolitiikan emeritusprofessori, Helsingin yliopisto*

Teemu Muhonen & Jari Hanska: Eläketurma. Miksi Suomeen tarvitaan uusi sukupolvisopimus. Vastapaino, Tampere. 2016, 151.

Tartuin tietyllä epäilyksellä Muhosen ja Hanskan Eläketurmaan. Kuulun näihin paljon haukuttuihin suuriin ikäluokkiin, joita on mollattu siitä, että viemme eläkkeetkin nuoremmilta sukupolvilta. Olen myös tukenut Kimmo Kiljusen aloitetta eläkeindeksin muuttamisesta seuraamaan palkkaindeksiä, koska nykyinen indeksi johtaa siihen, että eläkkeet jäävät jälkeen palkoista, kun palkkataso nousee. Muhonen ja Hanska taas pitävät nykyistä eläkejärjestelmää tuhoisana ja pitkän päälle mahdottomana ylläpitää. Näkökulma on siis täysin päinvastainen: jo päätettyjä eläkkeitä pitää leikata reippaasti, ei suinkaan indeksisuojata.

Muhonen ja Hanska korostavat, etteivät ole taloustieteilijöitä (Muhonen on Taloussanomien toimittaja ja Hanska on harrastanut talousjournalismia), mutta kirja on erittäin vahvasti talouspainotteinen ja melko selkeä esitys suomalaisesta eläkejärjestelmästä. Tiivistetyksi meillä on eläkejärjestelmä, jossa on kiinteä eläkelupaus (joko takuueläkkeenä tai prosenttina palkasta). Se, mikä muuttuu, on eläkemaksu (ja rahastot). Useimmissa maissa järjestelmät perus-

tuvat nykyään sovittuun eläkemaksuun, jolloin eläkkeen suuruus riippuu maksujen tuotosta. Äärimmäisessä tapauksessa maksaja saa itse sijoittaa maksunsa ja hänen eläkkeensä voi vaihdella nollasta ylöspäin sijoitusten onnistumisen mukaan. Toinen suomalaisen järjestelmän ominaisuus on eläkemaksujen osittainen rahastointi yksityisten eläkeyhtiöiden hoitamiin rahastoihin joihin valtio ei pääse käsiksi. Nämä rahastot ovat nykyään tasan 200 miljardia euroa ja ne kasvavat edelleen, vaikka niitä onkin alettu jo käyttää eläkkeiden maksamiseen (vuonna 2016 niistä kului 5 mrd. mutta silti rahastot kasvoivat). Tällä hetkellä niiden arvo kasvaa erittäin nopeasti, kun varsinkin osakkeiden kurssit ovat olleet rajussa nousussa. Siis ilman, että niihin tarvitse pistää yhtään euroa lisää.

Muhosen ja Hanskan teoksessa on eläkerahastojen yhteydessä hämmäntävän paljon epätarkkaa puhetta: ei ole selvää tuottavatko eläkerahastot 4,5% vuodessa osinkoina ja korkoina, vai onko kyse myös niiden realisoimattomasta arvonnoususta, joka voi sulaa paljon nopeammin kuin se on kertynyt. Vastaus on, että myös arvonnousu on mukana tuotoissa. Suurin osa varoista on sijoitettu niin, että niiden arvo ei hevin laske, mutta silti olisi kyllä hyvä aina erottaa toisistaan reaalityttö ja paperituotto.

Muhosen ja Hanskan argumentti on seuraava: väestön nopea ikääntyminen ja kokonaiseläkkeiden vielä nopeampi kasvu (ennen suurten ikäluokkien eläköitymistä eläkkeet olivat pieniä) johtavat siihen, että eläkkeistä tulee valtava menoerä valtion budjetissa ja kestävyysvajeen perussyy. Eläkkeitä ei kui-

tenkaan voida leikata niin kuin muuta sosiaaliturvaa, koska niillä on tiukka perustuslain suoja. Näin joudutaan nipistämään lapsiperheiltä ja köyhiltä ja sairailta sen sijaan, että voitaisiin puuttua eläkeläisten etuuksiin. Viimeaikaiset eläkereformit ovat johtaneet siihen, että tulevien sukupolvien eläkkeitä on leikattu ja eläkemaksuja korotettu, mikä on johtanut kasvavaan eriarvoisuuteen nykyisten ja tulevien eläkeläisten välillä. Silti eläkemenot tulevat kasvamaan edelleen. Muutaman vuosikymmenen päästä eläkemaksut tulevat olemaan täysin kohtuuttomia. Muhonen ja Hanska väittävät, että vaikka järjestelmä onkin osittain rahastoiva (n. 25–30% eläkkeistä), niin käytännössä aina kulloinenkin sukupolvi maksaa eläkeläisten eläkkeet kokonaan, ja jossain vaiheessa järjestelmä romahtaa. Varsinkaan suuret ikäluokat eivät ole maksaneet eläkkeitään kuin pieneltä osalta, kun taas nuorimmat joutuvat maksamaan paljon isomman osan eläkkeistään itse.

Onko tilanne tosiaan näin paha? Onko suomalainen hyvinvointivaltio pahassa kriisissä eläköitymisen takia? Vastaus on, että ei ole! Mutta katsotaan ensin kirjan perusteita.

Voimme olla melko varmoja väestörakenteen tulevasta muutoksesta. Jos, niin kuin tähän mennessä on käynyt, elinikä edelleen nousee ennusteita nopeammin, voi tilanne jopa huonontua. On kuitenkin selvää, että ainakaan suuria ikäluokkia tämä kriisiytyminen ei koske, koska suurista ikäluokista (1945–50) on vain vähäiset rippeet jäljellä 2030-luvun jälkeen. Suurimmat ongelmat tulevat siitä, miten 50- ja 60-luvuilla syntyneet tulevat elämään ja mil-

laisilla eläkkeillä, koska heidän jälkeiset ikäluokat ovat niin pieniä. Muhosen ja Hanskan kuviot ja tilastot näyttävätkin, että tällöin erot eivät suinkaan ole niin dramaattiset; vain suurten ikäluokkien eläkemaksujen ja saatujen eläkkeiden välinen suhde poikkeaa muista ja Muhonen ja Hanska liioittelevat tätä reippaasti. Toinen asia, mitä Muhonen ja Hanska eivät ota huomioon, on se, mitä suuret ikäluokat tekevät eläkkeillään. Kysymys on esimerkiksi siitä, kuka maksaa heidän hoitonsa viimeisinä elinvuosina. Viime aikoina on yhä nopeammalla tahdilla poistettu laitospaikkoja ja siirrytty halvempaan kotihoitoon, joka kärvistelee resurssipulan kourissa. Ne vanhukset, joilla on eläkkeitä, luultavasti joutuvat maksamaan tarvitsemastaan hoidosta yhä isomman osan omien eläkkeidensä kautta saadakseen ylipäänsä kunnollista hoitoa.

Toinen asia ovat sitten rahastot, joiden merkitystä Muhonen ja Hanska vähättelevät. Hanska pyörittelee niitä edestakaisin lopputulemana, ettei niistä juuri ole hyötyä vaan pikemminkin kustannuksia. Tätä voi vain ihmetellä. Tällä hetkellä emme voi tietää, miten rahastoissa olevien varojen käy. Ne on sijoitettu kohtuullisen turvallisesti, mutta kaikki on mahdollista. Ne tuottavat melko hyvin, ja kuten sanottu tällä hetkellä niiden arvo nousee koko ajan. Hanskan mielestä veronmaksajat joutuvat niidenkin maksumiehiksi. Eläkerahastoja ei kuitenkaan pidä väheksyä. Niiden nykyinen tuotto on todella hyvä ja tulee olemaan ainakin jonkin aikaa. Tällä hetkellä eläkerahastot tuottavat arviolta 10 miljardin euroa vuodessa, mikä on kohtuullisen iso summa (paljon enemmän kuin 3,5 prosentin

vuosituotto-odotus). Niihin tulee lisää eläkemaksuja 25,4 mrd. euroa vuodessa ja niistä maksettiin eläkkeitä viime vuonna n. 26 mrd. euroa (näitä lukuja ei muuten ole kirjasta kovin helppoa löytää!). On totta, että maksuunpantavat eläkkeet kasvavat nopeammin kuin eläkeläisten määrä, mutta silti tilanne on vielä pitkään tasapainossa.

Kuten Hanska ja Muhonen toteavat, eläkkeelle siirtymistä pitää kyllä myöhentää ainakin jonkin verran, kun tiedetään että elinikä edelleen kohoaa. Mutta tällä ei ole mikään kiire ja tätä varten on olemassa jo sovittu mekanismit. Kun ottaa huomioon esimerkiksi yhä kasvavat elintasosairaudet ja alkoholinkulutuksen vaikutukset, niin olisi kyllä ihme, jos elinikä ei alkaisi vähitellen laskea tai ainakin nousu pysähtyä. Tällöin tilanne tietysti muuttuisi huomattavasti, kun eläkemenot alkaisivat laskea toisaalta väestön vähenemisen ja toisaalta nuorempien ikäluokkien heikompien eläkkeiden ansiosta. Itse olen ennakoinut, että väki jakautuu yhä selvemmin kahteen osaan: niihin, jotka elävät terveinä pitkään eivätkä välttämättä lopeta työntekoa koskaan (vaikka saisivatkin eläkettä) ja niihin, jotka ovat turmelleet terveytensä jo varsin nuorina, sairastelevat ja kuolevat aikaisemmin.

Muhosen ja Hanskan keskeinen kauhukuva siitä, miten eläkkeet syövät kaiken muun sosiaaliturvan on väärä yhdestä yksinkertaisesta syystä: eläkkeitä ei makseta sosiaalimenoista vaan korvamerkityistä eläkemaksuista (ja rahastoista)! Ne eivät siis vaikuta mitenkään muun sosiaaliturvan tasoon. Vain jos kävisi niin hullusti, että eläkemaksu-

la ja rahastoilla ei kyettäisi kattamaan eläkkeitä, jouduttaisiin menemään varsinaisten verojen puolelle. Eläkkeet ovat siis aivan oma, erillinen siilonsa sosiaalimenoissa, joka ei vaikuta muihin sosiaalimenoihin paitsi aivan poikkeustapauksessa. On hämmästyttävää, että tätä ei ymmärretä. Näin kirjoittajien radikaalilta ehdotukselta, jossa eläkkeitä on leikattava heti ja suurimpia eläkkeitä eniten, putoaa pohja pois. Eläkkeiden leikkaus ei nykyisen laintulkinnan mukaan ole mahdollista, mutta aina on mahdollista tehdä uusi tulkinta. Verotuksen kautta on jo nyt mahdollista ottaa ylimmistä eläkkeistä korkeampaa veroa. Nytkin meillä on ns. "raippavero" isoimmille eläkkeille, mikä on todettu lainmukaiseksi. Muhonen ja Hanska esittävät leikkuria, joka nappaisi suurimmista työeläkkeistä noin kolmanneksen ja jättäisi alle 1500 euron työeläkkeet rauhaan. Tämä nostaisi kyllä hurjan äläkän ainakin tällä hetkellä ja tuskin löytyy sellaista puoluetta, joka uskaltaisi tätä ehdottaa. Ja kuten sanottu, se ei ole edes tarpeen.

Tunnustan, että Muhosen ja Hanskan kirja on saanut minut myöntämään, että kohtuullisten kokoisten eläkkeiden maksaminen tulevaisuudessa on sen verran suuri ongelma, että indeksin palautus ennalleen puhtaaksi ansiotuloindeksiksi tuskin on mahdollista. Toisaalta kyse on niin pitkistä ajanjaksoista, että emme voi olla ollenkaan varmoja pitävätkö ennusteet paikkansa. Taloudessa voi tapahtua mitä tahansa. Mutta ennen kaikkea: ei ole kiire!

KILPAILUVALTIO JA HYVINVOINTIPOLITIikka

Ari Nieminen, *VTT, Diakonia-ammattikorkeakoulu*

Johannes Kananen (toim.): Kilpailuvaltion kydyissä. Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus. Gaudeamus, Helsinki. 2017, 214 s.

Johannes Kananen on toimittanut kirjan, jossa käsitellään Suomen valtion harjoittamaa talous- ja hyvinvointipolitiikkaa parin viime vuosikymmenen ajalta. Kirjassa on useita kirjoittajia ja yhteensä seitsemän lukua, joissa käsitellään muun muassa sosiaali- ja terveyspolitiikan sekä suomalaisen hallitsemistavan muutoksia, hyvinvointipolitiikan kannatusta ja julkista keskustelua siitä.

Kilpailuvaltiolla kirjoittajat tarkoittavat 1990-luvun laman aikana syntyneitä talous- ja hyvinvointipoliittista linjasta, jolla pyritään julkisen sektorin koon rajoittamiseen sekä kansallisen kilpailukyvyyn edistämiseen politiikan keskeisinä tavoitteina. Sosiaali- tai hyvinvointipolitiikka on kilpailuvaltiossa alistettu kilpailukyvyyn tavoitteelle. Tämä suhde ei itse asiassa ole kovin uusi asia Suomessa, sillä Suomen mallissa on vanhastaan korostettu vientiteollisuuden etua suhteessa sosiaalipolitiikkaan. Tässä mielessä Suomi on aina ollut kovempi hyvinvointivaltio kuin esimerkiksi muut Pohjoismaat.

Kansallisella kilpailukyvyllä voidaan viitata siihen, että valtio pyrkii edistämään kansallisten yritysten kilpailukykyä tai siihen, että valtio pyrkii takaamaan yrityksille suotuisan toimintakyvyn

riippumatta yritysten kotimaasta. Näiden kahden kansallisen kilpailukyvyyn strategian erot ovat suuret: Ensimmäisessä valtio pyrkii takaamaan yhtyneiden kansallisten pääomien pärjäämisen maailman markkinoilla (esimerkiksi ns. valtiomonopolistinen kapitalismi). Toisessa valtio pyrkii pitämään kotimaisen pääoman omassa maassa ja houkuttelemaan maahan lisää ulkomaista pääomaa. Kirjassa kilpailukyvyllä viitataan lähinnä käsitteen jälkimmäiseen merkitykseen, joskin todellisuudessa (talous)politiikassa suositetaan todennäköisesti edelleen kansallista pääomaa.

Useimmissa kirjan artikkeleissa suhtaudutaan kriittisesti kilpailuvaltion strategiaan. Hyvinvointimallin tulevaisuutta kirjassa käsitellään varsin suppeasti Johannes Kananen artikkelissa ”Mitä Suomessa pitäisi tehdä?” Kananen ehdottaa tulevaisuuden linjaksi perustuloa, sosiaalisia investointeja ja laadukkaita hyvinvointipalveluja, jotka vapauttavat yksilöt toteuttamaan itseään ja motivoivat työn tekemistä. Näin kaikkien ihmisten kyvyt ja työpanos saataisiin parhaalla tavalla käyttöön. Ehdotettu politiikkalinja sopii hyvin niihin ajatuksiin kapitalismin kehityksestä ja kilpailukyvyistä, joiden mukaan kehittyneet maat eivät voi kilpailla globaalissa taloudessa alhaisilla palkoilla tai kurinpittoon perustuvalla tuotannolla (ns. kilpailu alaspäin) vaan korkealla koulutustasolla, hyvällä työmotivaatiolla sekä luovuudella (ns. kilpailu ylöspäin). Yksilöiden vapauden korostaminen sopii myös usein toistettuun ajatukseen ihmisten yksilöllistymisestä ja kaikkien keskiluokkaistumisesta.

Jossain määrin ongelmallista on se, että artikkeleissa on tyydytty varsin kuvai-

lemaan lähestymistapaan, eikä keskeisiä käsitteitä ja syy-seuraussuhteita ole juuri analysoitu tai problematisoitu. Esimerkiksi erittelemällä valtiokäsitettä tai kilpailukyvyn käsitettä, tai pohtimalla talouden (kapitalismin) ja valtion välisiä muuttuvia suhteita, olisi viime vuosikymmenten kehityksestä voinut saada vivahteikkaamman kuvan.

Myös kansallisvaltio ja kansallinen perspektiivi otetaan kirjassa annettuina lähtökohtina, vaikka monipuolinen taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen kansainvälistyminen ja globalisaatio ovat avanneet kansallisia yhteiskuntia viime vuosikymmeninä. Lisäksi ylikansallista sääntelyä ja politiikkaa on usein tarjottu vastaukseksi keskenään kilpailevien kansallisvaltioiden aiheuttamiin ongelmiin. Ylikansallinen taso esiintyy kirjassa lähinnä OECD:n ja EU:n uusliberaaleina peikkoina, jotka uhkaavat Suomen kansallista hyvinvointimallia. Kirjan taulukot ja kuviot eivät ole kovin informatiivisia, sillä tekstissä tai taulukoissa ei ole juurikaan kerrottu tarkemmin taulukoiden sisällöstä. Viimeinen kirjan kuvio julkisten terveyspalveluiden noidankehästä ei itse asiassa ole kehä, koska kuviosta puuttuu itseensä palautuva kehä.

Kirjassa esitetään, että 1990-luvun lamasta lähtien kansallinen (valta)eliitti on enenevässä määrin omaksunut kilpailuvaltion strategian. Olisi ollut mielenkiintoista pohtia, miksi aiemmat luokkatoukimijat (maaseutuväestö, työ ja pääoma) korvautuivat eliitillä kilpailuvaltiosta, vai onko kyseessä vain tulkinnan muutos: ”luokista” on siirrytty ”eliittiin”? Eliitillä (poliittinen, taloudellinen ja virkamieseliitti) on kuitenkin yhtenäisen luokan ominaisuuksia, sillä se on muun muas-

sa varsin immuuni kansalaismielipiteen vaikutuksille (Helena Blombergin ja Christian Krollin artikkeli hyvinvointipolitiikan kannatuksesta ja Ville-Pekka Sorsan artikkeli hyvinvointipolitiikan rahoituksesta). On taas hyvä palauttaa mieliin, että tasa-arvoa edistävän universaalien hyvinvointivaltion kannatus on kansalaisten parissa säilynyt vahvana.

Juri Mykkänen kertoo artikkelissaan varsin yksityiskohtaisesti suomalaisen hallintatavan muutoksesta, jolle on ollut ominaista vaihtoehdottomuuden retoriikka sekä yhtäältä vallan keskittäminen valtiokoneistossa ja toisaalta joidenkin päätösten delegoiminen kuntatasolle. Hallituspolitiikan toteuttamistavan muutokset ovat edenneet käsi kädessä valtion organisaatiouudistusten kanssa. Mykkänen havainnoi, miten Valtiovarainministeriö on kasvattanut muun muassa kehysbudjettien kautta valtaansa yli vaalikausien.

Yksi syy vaihtoehdottomuuden retoriikan valta-asemalle Suomessa voi olla se, että media on paljolti tyytynyt toistamaan sitä sanomaa, jota eliitin eri ryhmittymät sille syöttävät. Syinä tälle yksipuolisuudelle Juho Vesa pitää artikkelissaan hyvinvointimallin julkisesta keskustelusta sitä, että toimittajat ovat paljolti eliitin antaman tiedon varassa, eivätkä media-alan resurssien leikkaukset jätä aikaa pitkäjänteisemmälle tutkivalle journalismille. Lisäksi valtamedian pääkirjoitustoimittajat jakavat usein muun eliitin mielipiteet.

Sosiaalipoliittisen tutkimuksen ja ajattelun piirissä on viime vuosina alettu lisääntyvästi kiinnittää huomiota sosiaalipolitiikan ja ekologisen kysymys-

ten väliseen yhteyteen. Suomessa tätä näkökulmaa ovat tuoneet esille etenkin Tuuli Hirvilampi ja Paula Saikkonen. Tässäkin kirjassa ekologinen näkökulma tulee esille Ville-Pekka Sorsan artikkelissa hyvinvointimallin rahoituksesta. Ekologinen näkökulma ei kuitenkaan ole vielä tullut osaksi yleistä sosiaalipoliittista tutkimusta ja ajattelua, eikä se ole vahva teema tässäkin kirjassa. Ottaen huomioon ekologisen kestävyuden rajat ja ilmastomuutoksen etenemisen, sosiaalipoliittikan kannattaa kuitenkin alkaa ottaa ekologisia kysymyksiä vakavasti.

Tämä artikkelikirja perustuu paljolti aiemmille tutkimuksille ja julkisuuden puheenvuoroille, joten se ei tarjonne kovin monia uutuuksia näitä teemoja aiemmin seuranneille. Se on kuitenkin hyvä yleiskatsaus viime vuosikymmenten kehitykseen ja sisältää useita mielenkiintoisia havaintoja.

AINA ON KYSE AJASTA – JA IHMISSISTÄ YHTEISÖNÄ

Minna Mattila-Aalto: VTT, KM, erikoistutkija/tuottavuusvalmentaja, Työteho-seura

Mika Helander & Ilkka Levä & Sanna Saksela-Bergholm (toim.): Työaikakirja. Into, Helsinki. 2017, 400s.

Mika Levä kollegoineen on toimittanut Työaikakirjan. Kirjan tavoitteena on tehdä aikalaishiidnoosi tarkastelemalla ajallisia ilmiöitä ja haastaa niiden syvällisempään pohdintaan työn ja pääoman välisestä suhteesta. Kirjan tuotaman ajankuvan lähtökohtana on työ

ja tuotanto, jotka kirjoittajien mukaan muokkaavat ja määrittävät yhteiskuntaa.

Kirja koostuu kymmenestä tutkimusartikkelista, jotka on jäsennetty kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa käsitellään ajan kokemista elämän ulottuvuutena, toisessa arkipäiväisen työnteon ja rutiinin välistä ajallista suhdetta sekä kolmannessa nykyajan työelämän uusia ilmiöitä. Esipuhe nostaa esiin ja nimeää monipuolisesti ajassamme eläviä ajallisia ilmiöitä, mikä kasvattaa lukijan odotuksia tulevien artikkelien suhteen. Lukijassa asustava tutkija saattaa innostua kyselemään tutkimusmetodien perään, mutta yleistajuisempaa luentaa harrastavalle kirja tuottaa helposti sulavan lukukokemuksen.

Tutkimustarkasteluun pääsee poliisien, ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden ja opettajien työn ajallisuus. Poliisit konstruivat työn ajallisia merkityksiä kulttuuristen tavoitteiden ja institutionaalisten keinojen ristiallokoissa. Tulokset tuottavat kuvan poliisin tehtävästä yleisemmän yhteiskuntakehityksen heijasteena todeten, että poliisin työ hyvinvointivaltion säilyttämistehtävänä voi käydä uhatuksi yhteiskunnallisessa ristipaineessa, jossa jatkuva tuloerojen kasvu haastaa poliisin lähtökohtaisen kutsumustyön, tehtävät lisääntyvät ja voimatoimia on kartettava.

Ulkomaalaisten tilapäistyöntekijöiden tilanteista tunnistetaan kolmevaiheinen liminaali- tai murretila, joka jatkuu niin kauan kuin työntekijän taloudellinen tilanne pysyy heikkona. Ulospääsyn liminaalitalasta voi tarjota pysyvämpi muutto Suomeen tai pa-

rempi elintaso kotimaassa. Liminaalitalan tarkastelu nostaa raadollisesti esiin sen, miten ulkomaalainen tilapäistyöntekijä elää usein vuosia jatkuvaa murrosta, jossa yksityiselämän suunnittelu on vaikeaa, jopa mahdotonta. Määräaikaisuus ja epävarmuus haittaavat ulkomaalaisia tilapäistyöntekijöitä, koska kieli on usein vierasta, perhe ja ystävät kotimaassa ja ennakkoluulot ovat kantaväestön keskuudessa lisääntyneet. Pitkäaikainen työnteko Suomessa ei houkuta ulkomaalaisia työntekijöitä, mikä on tärkeä viesti maahanmuuttoperäistä työvoimapolitiikkaa suunniteltaessa. Vain harva tilapäistyöntekijä saavuttaa kolmannen liminaalitalan vaiheen eli aggregaatiovaiheen, jossa hän pääsee irti rajatilasta ja löytää uuden roolin ja elämäntilanteen Suomessa.

Jatkuva itsensä kehittämisen vaade työssä nousee keskeiseksi teemaksi opettajan itsensä toteuttamista ja ajanhallintaa käsittelevässä artikkelissa. Itsensä toteuttaminen ymmärretään tietynlaisena ajanhallintana, joka voi laajentua merkitsemään yksilön elämäntilanteen hallintaa. Tutkimukseen osallistuneiden opettajien mukaan ajanhallinta voi ehkäistä stressiä, mikä mahdollistaa itsensä toteuttamisen. Tutkimus tuottaa mielenkiintoisia tuloksia myös muun muassa eroista nais- ja miesopettajien välillä, mutta jostain syystä kirjoittaja ei nosta sitä loppupäätelmiin.

Viimeistään jälkitekollista tietotyöaloutta käsittelevä neljäs artikkeli herättää tietotyötä tekevän asiantuntijalukijan. Tietointensiivisissä organisaatioissa työskentelevän on helppo tunnistaa ”työn mielentilana”, jota työntekijä ei välttämättä haluaisi edes katkaista, pit-

kien työpäivien ihannoimiskulttuurin ja asiantuntijatalouden, jolle on tyypillistä ajasta ja paikasta suhteellisen irrallinen ja joustava työ, asioiden päällekkäisyys, katkokset ja tilanteiden nopea muuttuminen. Työ valuu vapaa-ajalle, mitä asiantuntijat eivät toisaalta halua ja toisaalta eivät voi estää, mutta mikä myös ahdistaa varsinkin naistyöntekijöitä. Perheellisyys ja perheettömyys nousevat esiin tekijänä, joka vaikuttaa työntekijän edellytyksiin asettua elämään tietotyön ehdoilla. Aineistosta esitetty, ylempään keskijohtoon kuuluvan nelikymppisen naisvastaajan toteamus ”sitten olen pari tuntia äiti” on riipaiseva. Kirjoittajat kiteyttävät artikkelin lukijassa herättämät skenaariot hyvin: asiantuntijatyön mahdollistama ja kilpailullisen organisaatiokulttuurin tukema työn rajojen hiipuminen ja työn valuminen yksityisen puolelle aiheuttaa seurauksia sekä työntekijöille, jotka pahimmillaan kokevat loppuun palamista, että organisaatioille, jotka menettävät pätevää työvoimaa yritysmailman muille sektoreille. Toivottavaa olisi, että listaan lisättäisiin myös vanhempiensa ”hullusta työstä” kärsivät lapset, jotka tarvitsevat kasvuunsa vanhempiensa tuen.

Autonomian ja sidoksisuuden välistä jännitettä asiantuntijatyössä käsittelevä artikkeli avaa näkökulman ajanhallintapuheella paljastaen sen avulla meillä olevan työelämän murroksen. Tietotyön asiantuntijoiden osoitetaan olevan paitsi uudistuvan tietoteknologian sisäistäjiä myös sen avulla tuotettavan uuden hyötyarvon luoja. Yksilökeskeisen ja autonomisen asiantuntijuuden määritelmän on väistyttävä suhteellisemman ja kollektiivisemman

asiantuntijakäsityksen tieltä. Asiantuntijat kamppailevat itsenäisen ajattelutyön ja kollektiivisen tiedon rakentamisen välisessä paineessa, mikä näkyy ajallisen koordinaation haasteina. Ajankäytön organisoimien taidot, joustavuus ja epävarmuuden sietokyky asiantuntijatyössä korostuvat. Tärkeä tutkimustulos on se, että ajankäyttöä määrittelevät ensisijaisesti organisaatio- ja työyhteisötaso. Asiantuntijatyön ajallinen autonomia on vähäistä suhteessa sidoksien vaikutusvaltaan. Samalla saamme selityksiä sille, miksi muoti-ilmiöksi noussut, ajankäytönhallintaan kohdistuva yksilövalmennus tuottaa heikosti, jos ollenkaan tuloksia. Kirjoittajat peräänkuuluttavat asiantuntijatyön ajallisen epäjärjestyksen hallintaan uudenlaisia, työyhteisö- ja organisaatiokeskeisiä lähestymistapoja.

Työssä liikkumista käsittelevä artikkeli perehtyy työssä matkustamisen yleisiin puitteisiin ja rytmiin yritysjohtajilla ja sinikaulusammattilaisilla, jotka matkustavat esimerkiksi työkomennuksille, sekä innovaattoreilla, jotka matkustavat työssään messuilla, kongresseissa ja konferensseissa kerran pari vuodessa. Yritysjohtajien työmatkoja tutkimus luonnehtii kiivasrytmisiksi, hektisiksi ja aikapulan leimaamiksi. Sinikaulusammateissa työhön liittyvä matkustaminen näyttää tyylään ajan kuluttamisena tai ajan hukkaan valumisena. Tutkimus kuvaa innovaattoreiden kyläilevän ja viettävän paljon vapaa-aikaa matkojen yhteydessä. Tutkimusaineisto on tältä osin kerätty jo 1990-luvulla, mikä viittaisi siihen, että tutkimustulokset eivät aivan ”liiku ajassa”, jos tavoitteena on nykymurroksen kuvaaminen. Artikkelin johtopäätös nykyaikaiseen rajoja

häivyttävään kulttuuriin liittyvästä yksilön itsemääräämisoikeudesta ja omasta tahdosta riippuvaisten olosuhteiden illuusiosta on kuitenkin linjassa muualla kirjassa tehtyjen tulkintojen kanssa.

Seitsemäs tutkimusartikkeli murtaa myytit Suomen joustamattomista työajoista, lyhyestä työajasta ja siitä, että työajan pidentäminen toisi valtiollemme vaurautta. Työajan pidentämisen tilalle ehdotetaan tuottavuuden kehittämistä. Työoloja ja työpaikkojen johtamistapoja tulee kehittää tuottavuuden nimissä.

Suomalaista nollatuntidebattia lähestytään polarisoivana keskusteluna polarisoivasta ilmiöstä. Keskustelussa työnantajilla ja ammattiliitoilla on vastakkaiset näkemykset. Koska keskeinen yleiseurooppalainen työelämän muutos on työntajien ja -tekijöiden joustavuuden vaatimus yhteisillä työmarkkinoilla, kirjoittavat ehdottavat, että Suomessa perehdyttäisiin entistä paremmin Euroopan maiden tilanteisiin ja niissä omaksuttuihin ongelmien korjaamismalleihin, jotta toiminta ei muodostuisi ”köydenvedoksi jälkijunassa”.

Minulle kirjan helmeksi muodostui jakamistaloutta käsittelevä artikkeli *Pennit revittävä irti tiestä*, jonka sisältämä uberisaation tutkiminen avaa lukijalle monipuolisen ja jäsenytyneen kuvan jakamistalouden kentästä sekä syventää mainiosti kirjan aiempaa keskustelua työn joustavuudesta ja työntekijän oikeuksista. Verkkoetnografisella tutkimusotteellaan kirjoittajat osoittavat toistamiseen jakamistalouskeskustelun olevan liikenne- ja elinkeinopoliittista hallintaa, ei juurikaan työpoliittista

keskustelua. Verotuksen näkökulmasta tarkasteltuna Uber edustaakin jakamistalouden vastakohtaa.

Kirjan päättää toimihenkilöliikkeen naiskuvia vuosilta 1954–1975 tutkiva artikkeli. Katsaus lähihistoriaan tuottaa karun kuvan naisten asemasta työelämässä. Tavat, joilla naisia on esitetty ja esitetään kulloinkin käsillä olevien konventioiden varassa, ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat siihen, miten naisiin työelämässä suhtaudutaan. Kysymys naisyöntekijyydestä näyttäytyykin kaikkena muuna kuin ”naiskysymyksenä” kytkeytyessään sukupuolijärjestelmään ja -sopimukseen, miesten asettamiin sukupuolinormeihin, jossa mieheys on toiminut normina, ammatilliseen järjestäytymiseen, lapsiavustus- ja päivähoitojärjestelmään, yhteiskunnalliseen äitiyteen ja naisten suhteeseen lapsiinsa, lastenhoitoon, jopa asumistukiin. Artikkelin vain muutaman vuosikymmenen takaista aikaa kuvaavat johtopäätökset vetävät suhteellisen tasa-arvoisessa

Suomessa elävän lukijan mielteliääksi. Naisista puhuttiin blokkina ja heidät sielutettiin ryhmäksi erot liudentaen. Miesten ja naisten palkkaeroa selitettiin naisten miehiä heikommalla suorituskyvyllä, jonka keinoin palkkaero biologisoitiin ja epätasa-arvoa voitiin jatkaa. Nainen yksilöitiin, jos hän pyrki muuttamaan asioita. Ilmiön vertaaminen esimerkiksi piispa Irja Askolan käsittelyyn nykymediassa havahduttaa: emme liene kehittyneet vielä kovin pitkälle ihmislajina noista ajoista.

Tärkeä kirjan viesti, joka nousee pintaan lukijan tulkinnoista, on ihmisen suhde ajallisiin ilmiöihin ja niiden muuttumiseen. Kirja muistuttaa toistuvasti siitä, että ihminen ei toimi edes työssä yksin, vaan ryhmänä. Yhdessä myös lisäämme ja vähennämme kiirettä, ”aika-ahdistusta” tai ”ylituottavaa elämän virtausta”, josta on vaikea päästä ulos lepäämään. Yhteiskuntaa muokkaavat ja määrittelevät työ ja tuotanto, mutta yhteiskunta olemme me.